

Адилеттүү коомду курууда Конституциянын мааниси

Кечээ, ар бир экинчи адам Конституцияны билген эмес, бүгүнкү күндө ар бир экинчи – аны эстебейт.

М.Мамчич

Биздин коомдун өнүгүүсүндө Конституциянын ролу абдан чоң. Конституция адам укуктарына жана эркиндигине юридикалык күч берип, аны коргойт. Конституция мамлекеттик закондун башкы жана адилеттүү көрсөткүчү жана башаты. Биз азыркы мезгилде биздин жаш жана келечеги кең болгон Кыргызстандын Конституциясы менен жашап жатабыз. Биздин Конституция 1993 – жылдын 5 – май айында Жогорку Кеңештин 12 – сессиясында кабыл алынган. Өлкөнүн катардагы жараны үчүн Конституция социалдык жардамга, убагы келгенде пенсия алууга, эмгек акысын иштөө шартына, ордуна карата тиешелүү айлык алып туруусуна кепилдик берет. Ушуга кошумчалай эле бир нече адамга табият берген жана Конституция тарабынан корголуп турган, адамга төрөлгөндөн эле таандык болуп, мыйзамдык чектөөлөрдөн жана мамлекеттик чек аралардан көз карандысыз тиешелүү болгон жашоо жана дененин кол тийбестиги укугу, кишинин инсандык кадырын сыйлоо, сөз эркиндиги, мыйзамсыз камоо жана кармоодон эркин болуу, ишеним жана абийир эркиндиги жана башка ушул сыяктуу мыйзамдар конституциябызда көрсөтүлгөн.

Адатта, дал ушул конституция мамлекеттик курулуш үчүн программалык негизди түзөт эмеспи. Демек, биз конституциядан өлкөдөгү жашоонун бүгүнкү реалдуулугун гана эмес, биринчи кезекте эртеңки күндүн илимий божомолуна негизделген көз караштын чагылдыруусун байкообуз керек. Бүгүнкү күндө адам укуктарынан жана эркиндиктеринен тартып, алардын ар биринин ыйгарым укуктарын акыл калчоо менен бөлүштүрүү маселелери кийинки мезгилде принципалдуу, алдыга умтулуучу чечимдерге жетишүүгө мүмкүн болгону айкын болуп олтурат. Акыры биз “этинен эт кессе да унчукпаган” эл эмеспиз дегим келип турат. Демейде, демократия сүнгүгөн мамлекетте жашагандан кийин өз укугубузду билип, коргой турган “ак көрпө жайыл” элденбиз. Бирок, ошол эле мезгилде адамдар “биз кандай мамлекетти курабыз?” деген суроого так жооп берүүнүн ордуна, коом азыркы учурда “саясий олимптеги” бийликтин жайгашуусун гана чагылдырган Конституцияга байкоо жүргүзүп тургандай сезилет. Менин жеке оюмча кыргыз коомунда укуктук жана саясий маданиятсыздык байкалат. Калктын көпчүлүк бөлүгү саясий так ориентрге ээ эмес, мына ошонун айынан “регионализм” илдетин жуктуруп алгандай, шайлоо учурунда, тигил, же бул саясий партиянын лидери кайсы жерден болооруна жараша добуш беришет.

Конституциянын негизги көйгөйү Конституциянын жоболорунун аткарылбай жатканында эмес, эмне үчүн биздин Конституция жарандык күнүмдүк жашообузга, башка цивилизациялуу өлкөлөрдүкүндөй бекем, толук сүнгүп кире албай жатат? Мүмкүн мунун себеби тээ алыскы тарыхый тегиздикте жатпасын... 20 – кылымдын аралыгында, кыргыз элибиз ар кандай советтик Конституцияларда (сталиндик, хрущовдук, брежневдик) жашап, биздин коом бул документацияларга туруктуу кайдыгерликти иштеп чыккандыр, анткени алардын жүрүм – туруму, жалпы эрежеси Конституциялык ченемдер эмес, КПСС БКнын орнотуулары болгон. Албетте, 2010 – жылы апрель – июнь окуяларынан кийин адамдар жаңы демократиялык системаны, жарандардын укуктарын жана эркиндиктерин убада кылган Конституцияга чоң үмүт артышты.

Бирок конституциянын жаштар үчүн орду кандай? Бул суроону мен өз досторума, бир нече тааныштарыма берип көрдүм. Кээ бир жаштар бул суроону эмдигиче өзүнө берип көргөн да эмес. Алардын көпчүлүгүнүн ою боюнча, Конституция бул өтө маанилүү, бирок көпчүлүк учурда иштебейт. Алар бул ой менен, кыргыз коомчулугунун көпчүлүк пайызы укуктук жана саясий маданияты төмөндүгүн билдиргиси келген. Мисалга алсак, кыргыздын “кыз ала качуу” салты. Ала качуу боюнча Кыргызстандын Жазык кодексинин "Үй – бүлө мамилелеринин салттарына жана жашы жете электердин кызыкчылыктарына каршы кылмыштар" бөлүгүндө каралган. 175-беренде адамдын анын эркине каршы никеге туруу үчүн уурдагандар 3 – категория менен кесилет. Тагыраагы, 5 жылдан 7,5 жылга чейин эркинен ажыратылат. Эске салсак, былтыркы жылдын 5 – апрель күнү эртең менен Бишкек көчөлөрүнүн биринде, үч бала 27 жаштагы кызды ала качып кеткени тууралуу интернет барактардан окуп калган болсок керек. Маалым болгондой, кыздын туугандары ошол эле күнү издеп башташкан. Биринчи май райондук милицияга саат 7 чамасында кабарлаган. Бирок издөө иштери кечендеп жатканына нааразы болуп, эртеси ЖМКларга (Жалпыга Маалымдоо Каражаттары) кайрылышкан. Ал эми изделип жаткан кыз салынган автоунаа 2 күндөн кийин гана Чүйдөгү айылдардын биринде табылган. Ал тууралуу милицияга айылдын жашоочусу кабар бергени айтылган. Автоунаанын ичинен киши колдуу болгон Айзада Канатбекованын жана аны алып качкан 36 жаштар чамасындагы кишинин сөөгү табылган. Мына ушундай зээнди кейиткен окуялырды укса деле, кээ бир укуктук маданияттан чала сабат кыргыз жарандары, ала качуу – эзелтен келген ыйык салт дегендер да арабызда кездешет.

Демек, конституция – бул цивилизация дүйнөсүнө болгон байсалдуу сапар. Бул жол жалаң жыпар жыттуу роза себилген эмес, бул жол катаал жана узак. Адамдар бири – бирине сырткы келбетинен да, ички уйгу – туйгусунан да айырмаланса дагы, бир өлкөнүн бирдей адилеттүү эрежелерине баш ийүү менен бакубат жана туруктуу коом түзө алат. Мына ошон үчүн да Конституция жашоодогу маанилүү булак болуп саналат. Ар бир адам өз укугун беш колдой билүү менен, аны көздүн карегиндей сактоого умтулуусу зарыл. Анткени, өз укугун билбестиктин артынан, жашоодогу канча кыйынчылыкты башынан өткөрөт да, коомдун цивилизациясына эмес, канализациясына кошулуп калуусу ыктымал. Конституцияны балага жаштайынан үйрөтүү – бул коомчулуктун муктаждыгы экенине менин көзүм жетти. Анткени, коомдук тиричиликте көпчүлүк өз өлкөсүнүн Конституциясында болуп жаткан өзгөрүүлөр эмес, Конституциянын башкы мыйзам – ченемдерин билбейт. Демократиялык укуктук, адилеттүү мамлекетти курууда ага ылайыктуу Конституцияны кабыл алып, аны жарыялоо жетишсиз. Анткени, коомдун аң – сезимине бул кабыл алынган Конституция, азыркы жана келечектеги жашообузда адилеттүү жана ишенимдүү жашоого кепилдик болуу зарыл. Мамлекеттин өнүгүү жолунда, адилеттүү коом түзүүдө, коомдун криминалдашуусунун жогорку деңгээли жана бийликтеги коррупциянын өсүшү – адам укутарынын жана эркиндиктерин массалык түрдө бузат да, элдин адилеттүү демократияны кабыл алуусуна бир канча таасирин тийгизет. Ошол эле учурда кылмыштуулук, коррупция менен күрөшүүдө Конституциянын мыйзамдык талаптары үстөмдүк кылуу менен мамлекеттин бардык таянычтарын түзөтүүгө болот деп эсептейм. Адилеттүүлүк – бул адамзат коомчулугу тарабынан мамлекеттик түзүлүш деп аталган жашоо эрежелерин орнотуудагы негизги түшүнүк болгондон кийин, коомдогу жеке адамдардын, мамлекет ортосундагы мамилелерин жөнгө салуучу укук – акыйкаттык жана адилеттүүлүк үчүн иштелип чыккан. Коомдун идеалдуу модели дал ушундай. Албетте, толук адилеттүүлүккө жетүү – утопия, чыныгы реалдуулукта ага умтулуу көптөгөн адамдардын жана жалпы коомчулуктун кызыкчылыктарынын ортосундагы компромисске барууну билдирет, бирок адилеттүүлүк

жок болгон учур социалдык чыңалууну жана коомдук башаламандыкты жаратат. Ал эми адилетсиз бийлик мамлекеттик түзүлүштү түп тамыры менен өзгөртүүсү шексиз. Америкалык философ Джон Ролздун “Акыйкат теориясы” китебинде, адилеттүүлүктү орнотуу боюнча жазганы эсиме түштү. Ал өз пастулатында, эгерде коомчулук адилеттүүлүккө умтулса, ал ар дайым адилетсиздикке жооп катары пайда болоорун эскерет.

Коомдогу бардык адамдар мыйзамдарды сакташса, жакын адамдарынын укуктарын жана эркиндиктерин бузбаса, жакындарына кам көрүшсө жакшы болмок. Ошондо биздин өлкөдө балдар, карылар үйлөрү, үй – жайсыз адамдар болмок эмес. Кылмыш жасалмак эмес! Эң негизгиси, туура жашоону үйрөнүп, коомдогу адилеттүүлүк дубалы бекем орномок. Адам төрөлгөндөн баштап укукка ээ болот. Адам үчүн жашоо негизги баалуулук болуп саналат. Мен планетанын бардык тургундарына адеп-ахлактын алтын эрежесин эскертким келет: "башка бирөөгө сизге жакпаган нерсени жасабаңыз!" Ар бир адам туура жашоону үйрөнүш үчүн, коомдо адилеттүүлүк, туруктуу жашоо болушу үчүн, биздин Конституция бекем орношу керек. Өзгөрүүнү өзүңдөн башта, урматтуу окурман!